

УДК 336.71:330

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК СТАНУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ І ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

Юрків Надія Ярославівна,
доктор економічних наук, доцент
Дубровін Олександр Віталійович

Розглянуто питання взаємозв'язку фінансового (у т.ч. банківського) і реального секторів економіки, вплив кризи банківської системи на його розвиток та зниження рівня забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки. Виявлено структурні елементи реального сектору економіки та їх взаємодію з іншими елементами економічної системи. Проаналізовано негативні тенденції, що перешкоджають ефективному функціонуванню реального сектору економіки, його сталому розвитку, а також розробленню і вжиттю дієвих заходів щодо зниження рівня загроз безпеці базових видів економічної діяльності.

Ключові слова: економічна безпека реального сектору економіки, банківська система, економічна безпека держави, Національний банк України, диспропорції.

Yurkyv Nadiya, Dubrovin Oleksandr

INTERRELATION BETWEEN THE BANKING SYSTEM AND ENFORCEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE REAL ECONOMY

The question of the relations between the financial (including banking) sector and the real economy, the impact of the crisis on banking system development and on the reducing of economic security of the real economy is analyzed. The structural elements of the real economy and their interaction with other elements of the economic system are revealed. The negative tendencies that impede the effective functioning of the real economy, sustainable development, and the development and adoption of effective measures to reduce security threats to basic economic activities are analyzed.

Keywords: economic security of the real economy, the banking system, the economic security of the state, the National Bank of Ukraine, imbalances.

В умовах дестабілізації фінансово-економічної ситуації в Україні внаслідок воєнних дій, торговельної війни з країною-агресором, неререформованості економіч-

них процесів та нестабільності економічних інститутів, загострення конкурентних відносин посилюються проблеми забезпечення економічної безпеки в ре-

альному секторі економіки. Одним з основних внутрішніх чинників, який впливає на зниження рівня забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки, є криза банківської системи, яка різко негативно позначилася на розвитку реального сектору економіки та рівні забезпечення його економічної безпеки.

Питання впливу кризи банківської системи на розвиток реального сектору економіки, рівень забезпечення економічної безпеки досліджували О. Власюк [2], О. Барановський [1], О. Дзюблюк [3], В. Міщенко [4, 5], Л. Шемаєва, О. Ляшенко, Д. Гладких [6], Т. Унковська [7] та ін. Проте ця проблема потребує додаткового вивчення в контексті взаємозв'язку банківського й реального секторів економіки, впливу кризи реального сектору економіки на банківську систему.

Метою статті є визначення взаємозв'язку між банківським і реальним секторами економіки, встановлення основних найбільш шкідливих для банківської діяльності диспропорцій, що сформувалися в реальному секторі економіки, та визначення способів їх усунення у майбутньому.

Взаємозв'язок банківського й реального секторів економіки реалізується через:

- обслуговування розрахунків між підприємствами як у грошовій формі, так і з застосуванням документарних видів операцій та корпоративних пластикових карток;
- обслуговування розрахунків підприємств із населенням – фізичними особами (працівниками цих підприємств);
- обслуговування боргових зобов'язань підприємств;
- кваліфіковане забезпечення інтересів підприємств на фінансових ринках;
- участь банків в управлінні підприємствами через механізм володіння акціями останніх і процедуру банкрутства, а також участь підприємств в управлінні банками;
- надання взаємних консультаційних послуг;
- надання банками депозитарних послуг із зберігання цінностей та цінних паперів підприємств;

- взаємодію в межах процесів фінансового інвестування і кредитування;

- фінансування інноваційно-активних підприємств для впровадження та поширення інновацій;

- кредитування, страхування, лізинг, факторинг;

- короткострокові і довгострокові інвестиції в корпоративні цінні папери для підвищення їх вартості в майбутньому й отримання процентних доходів.

Оскільки реальний сектор функціонує у тісній взаємодії з фінансовим сектором, то це зумовлює виникнення взаємозалежностей між його економічною безпекою та фінансовою безпекою держави в банківській сфері. Порушення стабільності фінансової безпеки створює ризики для реального сектору, що проявляються через слабкість кредитно-банківської підтримки розвитку базових галузей, критичне зниження інвестиційного потенціалу в країні, пригнічення розвитку реального сектору економіки. На сучасному етапі одним з основних внутрішніх чинників, який впливає на зниження рівня забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки, є загострення проблем у банківській системі. Зупинимося на них детальніше.

Валютна криза 2014–2015 рр. До 2014 р. економіка України пережила дві валютні кризи:– у 1998–1999 рр. (174,4 % девальвації – з 1,9 грн/дол. до 5,21 грн/дол.) та у 2008–2009 рр. (58,1 % девальвації – з 5,05 грн/дол. до 7,99 грн/дол.). Проте валютна криза 2014–2015 рр. є безпрецедентною для України за рівнем девальвації національної валюти (275 % – від 7,99 грн/дол. до 30,02 грн/дол. у лютому 2015 р.), за механізмами її виникнення (на першому етапі – внаслідок воєннополітичних ризиків і відсутності рівноваги платіжного балансу; на другому – внаслідок помилкових дій у сфері монетарного регулювання, які частково ще не виправлені й сьогодні), за масштабами розвитку тіньових валютних ринків і за інтенсивністю розвитку девальваційно-інфляційної спіралі, що призвела до значної інфляції [7].

Значний вплив депозитних вкладів населення. Згідно з даними НБУ, протягом 2014–2015 рр. банківська система України втратила близько 65 млрд грн вкладів населення в національній валюті та понад 14 млрд дол. США – в іноземній, що призвело до сумарного збитку працюючих банків України (без урахування неплатоспроможних) станом на 1 січня 2016 р. у розмірі 66,6 млрд грн. За підсумками 2015 р., банківська система України оновила рекордний річний показник збитків, який у 2014 р. становив 52,966 млрд грн. Відповідно, відбулося і скорочення капіталу. Регулятивний капітал банків за 2014 р. зменшився на 16 млрд грн, або на 8 %, до рівня 189 млрд грн, а за 2015 р. (станом на 1 грудня 2015 р.) – на 73 млрд грн, або на 39 %, до 116 млрд грн [6, 11].

Зменшення золотовалютних резервів в Україні до критично низького рівня за останні 11 років. Станом на 1 січня 2015 р. вони становили 7,533 млрд дол. США. Протягом 2015 р. обсяг золотовалютних резервів Національного банку України зріс на 5,8 млрд дол. США і на 1 січня 2016 р. сягнув 13,3 млрд дол. США (план НБУ – 18 млрд дол. США; причина невиконання плану – недоотримання близько 5 млрд дол. США очікуваних зовнішніх позик), що дозволило валютному курсу гривні поступово відновлюватися [8].

Зростання індексу цін споживчого ринку з 24,9 % у 2014 р. до 41,4 % у 2015 р. Інфляція в Україні в останні роки має переважно монетарний характер, пов'язаний із зростанням грошової маси на тлі скорочення виробництва ВВП.

Збільшення обсягу емісійної підтримки. Згідно з даними НБУ, протягом 2014 р. емісійне фінансування уряду становило 175 млрд грн, або майже 40 % зведеного бюджету. У 2015 р. ця практика була продовжена, і зростання обсягу емісійної підтримки становило 152 млрд грн. Відповідно до планів НБУ, на початок 2015 р. максимальна сума, яка мала надійти в обіг у спосіб перерахування до бюджету прибутку НБУ, підтримки Фонду гарантування вкладів фізич-

них осіб та підтримки ліквідності платоспроможних банків, не повинна була перевищувати 91 млрд грн, хоча необхідною умовою мінімізації темпів цінового зростання є поступове обмеження емісії [6, 11].

У багатьох дослідженнях у галузі економічної науки доведено, що банківська система тісно взаємопов'язана з розвитком реального сектору національної економіки. При цьому взаємозв'язку можна виокремити щонайменше три аспекти.

Перший аспект пов'язаний з місцем банків у ринковій економіці – чим вони є: звичайними фінансовими посередниками на грошовому ринку чи специфічними підприємствами, що виробляють потрібний для суспільства продукт? Дослідження цієї проблеми дають підстави твердити про посередницьку і про виробничу або продуктивну діяльність банків, що надає можливість розглядати банки як повноправних суб'єктів ринкової економіки, а їх діяльність – як її специфічний сектор поряд із реальним сектором у їх взаємозв'язку.

Другий аспект полягає у впливові банків на реальний сектор економіки. Цьому аспекту найбільше уваги приділяється з боку як науковців, так і законодавців. Сучасна банківська система України за своєю структурою і методами діяльності пристосована до обслуговування поточних потреб економіки (юридичних та фізичних осіб), зокрема до задоволення переважно платіжних потреб і меншою мірою – потреб в обіговому капіталі. Одним із недоліків є те, що на задоволення інвестиційних потреб наші банки не націлені ані законодавчо, ані практично. Це означає, що банківська система, по суті, відмовилася від впливу на формування матеріально-технічної бази реального сектору економіки як головної передумови його успішного розвитку.

В основі такої вузької спрямованості банківської системи лежить обмеженість НБУ свого основного призначення, яке пов'язане лише із забезпеченням цінової стабільності, при цьому виключена його відповідальність за розвиток економіки загалом. Нацбанк відповідно

до цієї концепції спрямовує і діяльність комерційних банків:

- не сприяє створенню дієвого Банку реконструкції і розвитку (аналога Європейського банку реконструкції та розвитку, який є найбільшим фінансовим інвестором в Україні. Станом на 1 січня 2015 р. сукупний обсяг виділеного ЄБРР фінансування в Україні становив 10,4 млрд євро в межах 344 проєктів) [10];

- не практикує довгострокового рефінансування комерційних банків; загальна сума (неповернутий залишок) наданого комерційним банкам рефінансування становила: 81 млрд грн станом на 1 січня 2014 р., 114 млрд грн станом на 1 січня 2015 р., 106 млрд грн (станом на 1 січня 2016 р.) [11];

- не ініціює створення і розвитку спеціалізованих банків інвестиційного призначення (довгострокові кредити інвестиційного характеру на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості строком понад 1 рік становлять мізерну частку в загальному обсязі кредитів, наданих нефінансовим корпораціям (1,9 % на кінець 2014 р.).

Третій аспект пов'язаний із впливом економіки на всі складники банківської системи. Дуже часто лунає думка: що в гіршому становищі перебуває економіка, то краще повинні працювати банки, щоб завдяки своїм зусиллям вивести економіку з кризи. Розширюючи кредитування у фазі кризи, керівництво банків вірить у те, що кошти будуть повернуті на стадії піднесення, проте наразі економіка України переживає структурну, глибоку та тривалу кризу, яка характеризується глибокою розбалансованістю основних її параметрів. Найбільш шкідливими для банківської діяльності є диспропорції, що сформувалися в реальному секторі економіки.

1. Надмірне переважання експортно-орієнтованого виробництва над виробництвом для внутрішнього ринку, що спричиняє значну залежність країни від імпорту, та зростання попиту на іноземну валюту на ринку, який дедалі складніше покривати надходженнями валюти

від експорту. З 2010 р. надходження від експорту перестали покривати витрати на оплату імпорту, виник дефіцит рахунку поточних операцій, який постійно зростає – з 3,0 млрд дол. у 2010 р. до 16,5 млрд дол. у 2013 р. і 5,2 млрд дол. у 2014 р. Починаючи з 2013 р. надходження валюти від експорту суттєво зменшилися внаслідок падіння експорту товарів і послуг (у 2013 р. – 81,7 млрд дол. США; у 2014 р. – 65,4 млрд дол. США; за 10 місяців 2015 р. – 39,2 млрд дол. США) [8].

Девальвація істотно ускладнила збалансування державного бюджету в результаті зростання майже вдвічі витрат на обслуговування зовнішнього державного боргу. Зокрема, у 2015 р. ці витрати становили близько 340,0 млрд грн, що зіставно з обсягом доходів держбюджету за 2014 р. Девальвація гривні внаслідок подорожчання та скорочення обсягів імпорту значно підвищила витрати банків на обслуговування зобов'язань, а також призвела до зростання обсягів неповернення валютних кредитів.

2. Переважно сировинний характер експорту з України, у вартості якого вкрай низькою є частка доданої вартості. Дія негативних наслідків цієї диспропорції для банківського сектору є ще більшою, ніж попередньої, оскільки вона є істотною перешкодою для збалансування експорту та імпорту. Скорочення експорту й валютних надходжень від зовнішньої торгівлі суттєво ускладнило реалізацію валютно-курсової політики держави. Тому всі негативні наслідки девальвації, розглянуті вище, можна адресувати і цій диспропорції, яка, крім того, призводить ще й до нових загроз для банків. Зокрема, вона обмежує можливості зростання рівня зайнятості в країні, а, як відомо, безробітні не можуть бути клієнтами банків – ані як вкладники, ані як позичальники. З економічного погляду вони є лише додатковим тягарем для державної фінансової системи, посилюючи її розбалансованість, що аж ніяк не поліпшує умови для діяльності банків [12].

3. Вкрай слабкий розвиток ринку робочої сили (порівняно з іншими) і недооцінена її вартість. Ціна робочої сили в

Україні визначається рішеннями роботодавців, а не формується за допомогою ринкових методів (попиту і пропозиції), унаслідок чого рівень оплати праці в нашій країні є чи не найнижчим у Європі. Оскільки через низькі доходи значна частина домогосподарств узагалі не формує заощаджень і не має банківських депозитів, вона не може розпочати власний бізнес, що є однією з основних причин слабого розвитку малого й середнього підприємництва та обмеження чисельності клієнтської бази банків. Для масштабного розвитку малого і середнього бізнесу пропонується використати підходи до цього питання в тих країнах, які пройшли шлях від повного економічного занепаду до «економічного дива» (післявоєнна Німеччина, Сінгапур та ін.).

Негативний вплив на діяльність банківської системи мають також певні диспропорції, які формуються на більш широкому тлі, ніж реальний сектор економіки:

- надвисокий рівень тінізації економіки, що призводить до звуження ресурсної і доходної бази банків та бюджету, підриває керованість грошовим обігом і послаблює стабільність гривні та банків (за підсумками 2014 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі оцінило рівень тіньової економіки в Україні в 42 % ВВП, а в першому кварталі 2015 р. він досяг 47 % ВВП) [13];

- надвисокий рівень монополізації економіки, що призвело до створення великих олігархічних структур, які впливають на економічні процеси, у т.ч. в банківському секторі, у власних інтересах (організація відпливу капіталу за кордон, здійснення масштабних спекуляцій на ринках, своєчасне виведення власного капіталу з банку, щоб перекласти ви-

трати з погашення його зобов'язань перед кредиторами на державу, тощо;

- хронічна розбалансованість державних фінансів, передусім бюджету і Пенсійного фонду, що призводить до залучення для фінансування бюджетних витрат емісійних ресурсів банків, зростання державного боргу, посилення інфляційних процесів та інших негативних процесів на грошовому і валютному ринках, а відтак – погіршує умови для діяльності банків. З 2014 р. виник ще один довготривалий чинник формування бюджетного дефіциту – війна на сході України і пов'язане з нею зростання державних видатків;

- переважно споживчий характер імпорту, що не сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, зокрема експортного, і створенню робочих місць на внутрішньому ринку.

Висновок

Здійснений аналіз свідчить про тісний взаємозв'язок стану банківської системи й рівня забезпечення економічної безпеки реального сектору економіки. Стабільність та ефективність банківської системи переважно залежать від стану економіки, насамперед від належної збалансованості її реального сектору. Усунення найбільш шкідливих для банківської діяльності диспропорцій, що сформувалися в реальному секторі економіки, дозволить усунути основні причини сучасної банківської кризи. Проведення реформ надасть можливість у перспективі стабілізувати і збалансувати основні складники економічної системи країни та забезпечити економічну безпеку реального сектору економіки.

Список використаних джерел

1. *Барановський О. І.* Безпека банківської сфери / О. І. Барановський // Вісник НБУ. – 2014. – № 6. – С. 20–27.
2. *Власюк О. С.* Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання : монографія / О. С. Власюк – К. : Академія фінансового управління, 2011. – 474 с.
3. *Дзюблук О. В.* Особливості взаємозв'язку грошово-кредитної та валютної політики в період фінансової кризи // Світ фінансів. – 2012. – № 2 – С. 130–141.
4. *Мищенко В. І.* Валюта і валютна політика / В. І. Мищенко, С. В. Науменкова – К. : Знання, 2010. – 84 с.
5. *Довгань Ж. М.* Фінансова стійкість банківської системи України: проблеми оцінки та забезпечення : монографія / Ж. М. Довгань. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 450 с.

6. *Шемаєва Л. Г.* Завдання фінансово-економічної політики щодо відновлення економічного потенціалу контрольованих територій Донбасу : аналіт. записка [Електронний ресурс]. / Л. Г. Шемаєва, О. М. Ляшенко, Д. М. Гладких, О. С. Чернюк. – К. : НІСД, 2015. – 20 с. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/donbas-80e7f.pdf>

7. *Унковська Т. Є.* Як зупинити девальваційний торнадо [Електронний ресурс]. / Т. Є. Унковська. // Дзеркало тижня. – 2014. – 12 грудня – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/kak-ostanovit-devalvacionnyy-tornado-.html>

8. *Додаток до Макроекономічного та монетарного огляду за січень 2016 р.* Електронний ресурс]. / Офіційний сайт Національного банку України [– Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26799947&cat_id=580379

9. *Основні показники діяльності банків України* [Електронний ресурс]. / Офіційний сайт Національного банку України – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798[http://](http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798)

10. *Офіційний сайт Міністерства фінансів України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : / www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobitnictvo/%D1%94brd

11. *Бюлетень НБУ (електронне видання). Огляди фінансових корпорацій* / Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897

12. *Матеріали науково-практичної конференції «Криза банківської системи: причини і шляхи виходу»* (10 червня 2015 року, м. Київ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=11217&menu=119&Itemid=113

13. *Мінекономіки* отчиталось о снижении уровня теневой экономики в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cfts.org.ua/news/2016/02/11/minekonomiki_otchitalos_o_snizhenii_urovnya_tenevoy_ekonomiki_v_ukraine_32379

References

1. *Baranovskyi, O. I.* (2014). Bezpeka bankivskoi sfery [Security in banking sphere]. Visnyk NBU. – The Monitor of NBU, 6, 20–27 [in Ukrainian].

2. *Vlasiuk, O. S.* (2011). Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh rynkovykh transformatsii ta antykrizovoho rehulivannia [The economic security of Ukraine in terms of market transformation and crisis management]. Kyiv: Akademia finansovoho upravlinnia [in Ukrainian].

3. *Dziubliuk, O. V.* (2012). Osoblyvosti vzaïmozv'язku hroshovo-kredytnoi ta valiutnoi polityky v period finansovoi kryzy [Features of the relations between monetary and exchange rate policies during the financial crisis]. Svit finansiv – World of finance, 2, 130–141 [in Ukrainian].

4. *Mishchenko, V. I., & Naumenkova, S.V.* (2010). Valiuta i valiutna polityka [Currency and monetary policy]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].

5. *Doohan, Zh. M.* (2012). Finansova stiikest bankivskoi systemy Ukrainy: problemy otsinky ta zabezpechennia [The financial stability of the banking system of Ukraine: problems of estimating and ensuring]. – Sumy: DVNZ UABS NBU [in Ukrainian].

6. *Shemaieva, L. H., Liashenko, O.M., Hladkykh, D.M., & Cherniuk, O.S.* (2015). Zавдання finansovo-ekonomichnoi polityky shchodo vidnovlennia ekonomichnoho potentsialu kontrolovanykh terytorii Donbasu [The tasks of the financial and economic policies to restore economic potential of Donbas controlled areas] – Kyiv: NISD. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/donbas-80e7f.pdf> [in Ukrainian].

7. *Uknavska, T. Ie.* (2014). Yak zupynyty devalvatsiyni tornado [How to stop devaluation tornado]. Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the Week, 47, 12 Dec. Retrieved from <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/kak-ostanovit-devalvacionnyy-tornado-.html> [in Ukrainian].

8. *Dodatok do Makroekonomichnoho ta monetarnoho ohliadu za sichen 2016 r.* [The Annex to macroeconomic and monetary review of January 2016]. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=26799947&cat_id=580379 [in Ukrainian].

9. *Osnoyni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy* [Main indicators of banks activity in Ukraine]. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798 [in Ukrainian].

10. *Ofitsiynyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy* [Official site of the Ministry of Finance of Ukraine]. Retrieved from www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobitnictvo/%D1%94brd [in Ukrainian].

11. *Biuletен NBU (elektronne vydannia). Ohliady finansovykh korporatsii* [NBU Bulletin (electronic version). The review of financial corporations]. Retrieved from http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57897 [in Ukrainian].

12. *Materialy naukovopraktychnoi konferentsii «Kryza bankivskoi systemy: prychny i shliakhy vykhodu»* (10 chervnia 2015 roku, m. Kyiv) [Proceedings of the conference «The banking crisis: causes and ways out» (June, 10, 2015, Kyiv)]. – Retrieved from http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=11217&menu=119&Itemid=113 [in Ukrainian].

13. *Minekonomiki* otchitalos o snizhenii urovnia tenevoi ekonomiki v Ukraine [The Ministry of Economy has reported a decrease in the level of shadow economy in Ukraine]. – Retrieved from http://cfts.org.ua/news/2016/02/11/minekonomiki_otchitalos_o_snizhenii_urovnya_tenevoy_ekonomiki_v_ukraine_32379_ [in Russian]